

прояву провінційально-церковних індивідуалізмів, в яких певно крились невияснені і неусвідомлені ще поодинокими народами народні індивідуалізми; проявів (релігійно-) расової ненависти жидів до християн і напаци; поступової злуки різних напрямів політично-релігійних в один тип константинопольської політики продажности, перекупства і несталості. Велику роль грав у тім азійський Схід з його фанатизмом, грубий інстинкт темної зфанатизованої товпи і дикість кочівників. От причини зросту, а потім упадку Візантії в один і той же час. — Хоч автор всю книгу зложив самостійно на основі жерел, то все таки не залишив дати дуже докладні бібліографічні дати після поодиноких питань на початку кожного тому і у нотках.

І. Свєтлицкий.

Владиміръ Пархоменко — Древне-русская княгиня святая равноапостольная Ольга (вопросъ о крещеніи ея), К., 1911, ст. 26, 4^о.

Ся статя — з претенсіями на розкіш і стильність видана в виді пам'яткового видання, з неможливо дорогою ціною (1 рубель за 26 стор.) — робить пробу розв'язання питання про охрещення Ольги на підставі інтерпретації звісток в продовженню Регіона. Автор виходить від поглядів Голубінського і виступаючи против його гадок про значне поширення християнства за часів Ігоря, виступає з гадкою — не новою зрештою, що Ольга довго була не зачеплена впливами християнства; в Царгород 957 р. вона їздила, провозаючи купецькі каравани, та вела там переговори політичні, не будши ще християнкою. Допускає, що там заявляла охоту хрестити ся, але за ціну певних політичних уступок — наводить звістну згадку Константина Порф. про присватування різних варварських володарів, в тім і руських, до цісарської династії і додає — зовсім уже безпідставно — в літописних словах Ольги до імператора: „аще мя хоцещи крестити, то крести мя самъ“ — натяк на бажання Ольги посвоячити ся з візантійським двором за ціну охрещення. Тоді з сього нічого не вишло, і Ольга вернула ся нехрещеною, але „съ несомпѣннымъ сильнымъ желаніемъ христіанства, еще болѣе возбужденнымъ блестящей христіанской обстановкой Царьграда“. Через те удала ся до Отона, сподіваючи ся там „добитися тѣхъ преимуществъ и связей, какихъ не нашла на Босфорѣ“, але поки відти прислали єпископа, „Ольга вже имѣла время и не одинъ случай убѣдиться въ неестественности своихъ упованій на далекій Западъ“ і не діждавши ся приїзду єпископа від Отона, вона завязала наново зносини в Царгородом — може при тій нагоді, що в Царгороді засів Роман на місці Константина, поїхала на ново до Царгорода і там охрестила ся.

Автор опираєть ся при тім на звістці продовження Регіона, що

Ольга охрестила ся в Царгороді за цїсаря Романа; в того бере він своє хронологічне означення сього факта: між кінцем р. 959 (смерть Константина в надолістї) і 961/2 р. — місяцю Адальберта, а для уратовання звістки, що хрещення стало ся в Царгороді, припускає другу подорож Ольги до Царгорода.

Сей здогад про дві подорожи Ольги не новина: над такою можливістю застановляли ся раніше дослідники, але признавали таке розв'язання справи мало правдоподібним. Дійсно, припускати другу подорож, приймаючи, що в першу Ольга не була задоволена ні результатами її, ні прийнятем — як приймає і п. П. — досить трудно. Смерть Константина не вносила змін в політичні відносини, бо сей цїсар-літерат взагалі не грав ролі в політиці і Ольга се мусіла знати. Логічне мотивованє п. П. не додержане — не без того мабуть, що видвигнувши політичні мотиви в діяльності Ольги, не міг він визволити ся від канонізованих в духовних кругах поглядів на її діяльність. Коли для Ольги хрещення було тільки політичним кроком, то незрозумілий її поворот до Отона: тих політичних користей, яких шукала вона в Царгороді, не міг їй дати Отон, і се вона мусіла знати; не маємо ніяких причин приймати, що аж виславши послів до Отона, вона мала б перекопати ся в „неестественности“ (!) своїх рахунків на нього: по кільканадцяти роках свого правління Ольга могла знати, чого вона має сподівати ся від Візантії і від Німецького цїсарства. Сам факт охрещення не де а в Царгороді для візантійського цїсаря не мав такої ваги, щоб за нього щось можна було виторгувати, а мотив єрархічний ледви чи міг тоді входити в гру (див. мою Історію т. I², с. 405—6). Здогад про уложення якогось тіснішого союзу Руси з Візантією в початку 960-х рр. не потверджуєть ся пізнішими відносинами їх, як розкриває їх історія болгарської кампанії Святослава. Все се, як бачимо, лишає мало ваги за здогадами п. Пархоменка. *М. Грушевський.*

В. О. Миллеръ — Къ вопросу о возрастѣ и козачествѣ Ильи Муромца (Журналъ М. Н. Пр. 1912, II, с. 193—209).

В сій замітці ак. Мілер насамперед висловляєть ся против гіпотези пок. Халанского про Ілю-Олега, котру пригадала недавно його по смертна статя (див. про неї CVII книжку „Записок“); не беручи ся рїшати „хронологіі сюжетів, привязаних до імени Ілії“, він береть ся до одної з пізніших верств в традиції про Ілію — його козачество. Признавши се вже раніше витвором XVII в., смутної доби, коли козаччина заняла Московську державу, проф. Мілер тепер спинаєть ся на тій подробиці, що представлений козаком, Іля представляєть ся заравом і старим чоловіком, тим часом як в інших варіантах билін підчеркують ся